

ความฉลาดทางจิตวิญญาณกับยุคพลิกผันเทคโนโลยีดิจิทัล Spiritual Intelligence and the Digital Technology Disruption Era

ประกายทิพย์ พิชัย^{*1}

¹คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม

E-mail: Prakaithip888@gmail.com

Received: September 1, 2018 Revised: October 5, 2018 Accepted: October 5, 2018

บทคัดย่อ

ปัจจุบันเทคโนโลยีดิจิทัลทำให้เกิดนวัตกรรมที่อำนวยความสะดวกต่อมนุษย์ การนำปัญญาประดิษฐ์ซึ่งมีไอคิวสูงมาใช้ ทำให้งานต่างๆ มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในทางกลับกันก็นำไปสู่ผลกระทบด้านลบ จากวิวัฒนาการที่ก้าวล้ำพลิกผันวิถีมนุษย์ให้เปลี่ยนแปลงทำให้คนเริ่มสนใจความสุขจากภายใน นั่นคือ ความฉลาดทางจิตวิญญาณที่เป็นจุดเริ่มต้นและเป็นพลังชีวิตเกี่ยวข้องกับสุขภาพจิตและสุขภาพกาย เป็นการบูรณาการความฉลาดสมองซีกซ้ายและซีกขวาที่มีประสิทธิภาพต่อการค้นพบตนเอง การมีส่วนร่วมของสังคมสุขของมนุษย์อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นแนวคิดให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น สามารถปรับตัวให้ชีวิตสมดุล โดยบทความนี้ได้นำเสนอเนื้อหาความฉลาดทางจิตวิญญาณ ซึ่งรวบรวมวรรณกรรมที่ศึกษาความสัมพันธ์ความฉลาดทางจิตวิญญาณในบริบทต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานนำไปสู่การประยุกต์ใช้แนวคิด ทฤษฎี เพื่อการศึกษาวิจัยการพัฒนาความฉลาดทางจิตวิญญาณในยุคพลิกผันเทคโนโลยีดิจิทัล ยังผลให้เกิดประโยชน์และคุณค่ามหาศาลต่อความผาสุกของมนุษย์

คำสำคัญ: ความฉลาดทางจิตวิญญาณ เซวาน์ทางจิตวิญญาณ เอสคิว ทฤษฎีดอกบัวแห่งตัวตน

Abstract

Nowadays digital technology leads to innovation that enhance convenient for humankind. The using of high IQ artificial intelligence makes the task more efficient. On the other hands, they also has the negative effects. This modern disruptive evolution changes the lifestyle of humans, and its effects consequently make them interested in spiritual intelligence. Spiritual intelligence is an origin of life or power associated with the mental and physical health, an integration of intelligence from the left and right brain which has efficiency for finding one's self, and the social participation that leads to the true happiness of humans. Therefore, it is also a concept that helps us understand the happened phenomena and find a balance of life. The article combines recent literature that embodies studies of the relationship of spiritual quotient in various contexts which will be the foundation for applying the concept and theory to study and research the development of individuals' spiritual intelligence in the age of digital innovative disruption which will be contributed to benefits and values for the wellbeing of humans.

Keywords: Spiritual Intelligence, Spiritual Quotient, SQ, The Lotus of the Self Theory

บทนำ

ปัจจุบันเทคโนโลยีดิจิทัลหลอมรวมกันทำให้เกิดนวัตกรรมหลายรูปแบบ อำนวยความสะดวกหลายช่องทาง เชื่อมโยงถึงกันโดยไม่ผ่านคนกลาง ส่งผลกระทบต่อทุกภาค ส่วนในทุกมิติของสังคม การดำเนินชีวิตของคนในสังคม ต้อง

ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงจากเทคโนโลยีที่เหมือนคลื่น สีนามิดิจิทัลฟองทะยานเข้าหาเราอย่างเลี่ยงไม่ได้ (เศรษฐพงศ์ มะลิสุวรรณ 2560) รวมทั้งกระแสทุนนิยมอุตสาหกรรมได้ ไหลบ่าเข้าสู่ประเทศ นำความคิดคนให้มุ่งประโยชน์ทาง

เศรษฐกิจ กลุ่มทุนมุ่งผลิตเครื่องอุปโภค บริโภคเป็นเหยื่อ ล่อผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลที่ควบคุมยาก แม้อยู่ยุค 4.0 เน้นการพัฒนานวัตกรรม แต่ด้านจิตใจกลับให้ความสำคัญน้อย ทำให้คนเกิดรูปแบบพฤติกรรมที่ตกเป็นเหยื่อทุนนิยม ที่มีปัจจัยแรงจากเทคโนโลยีดิจิทัล วิ่งตามนวัตกรรมที่เป็นเครื่องมือช่วยอำนวยความสะดวกภายนอกแล้ว พยายามไขว่คว้าให้ได้มาในสิ่งที่ยังไม่มี แสวงหาที่พึ่งใหม่ในโลกเสมือนจริง เกิดพฤติกรรมเลียนแบบชีวิตคนอื่นผ่านโลกออนไลน์ เรียนรู้เรื่องภายนอกตัว ตรวจสอบ วิจารณ์คนอื่น แต่มิได้เรียนรู้เรื่องของคนอื่นแล้วนำมาตรวจสอบพิจารณาตนเอง ความหมายความเป็นมนุษย์คืออะไร ความสุขที่แท้จริงคืออะไร ทำประโยชน์อะไรให้สังคมบ้าง กลับหาคำตอบไม่ได้ พฤติกรรมดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของการดำเนินชีวิตที่มุ่งให้ความสำคัญกับความต้องการขั้นพื้นฐานที่ไม่ยั่งยืน นำไปสู่ความทุกข์ ซึ่งเป็นรูปแบบและทัศนคติที่มีความฉลาดทางจิตวิญญาณในระดับต่ำ

สังคมปัจจุบันจึงควรหันมาให้ความสำคัญและตื่นตัวในมิติจิตใจ ทั้งนี้แม้เทคโนโลยีสามารถพัฒนานวัตกรรมให้มี IQ. สูง ที่เริ่มต้นด้วยคำถามว่า จะเล่น “เกม” ให้เก่ง มีประสิทธิภาพและฉลาดแบบทวีคูณอย่างไร ปัจจุบันจึงเร่งส่งเสริมพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ที่มีระบบการคิด การกระทำอย่างมีเหตุผล และมีความฉลาดเหนือมนุษย์ ส่วนสัตว์หลายประเภทก็มี EQ. รู้จักการประเมินและตอบสนองอารมณ์ต่อสถานการณ์อย่างเหมาะสม แต่ความฉลาดทางจิตวิญญาณ (Spiritual Intelligence: SQ.) เริ่มต้นด้วยคำถามว่า จะเล่น “เกม” นี้ “ดี” หรือ “ไม่ดี” แม้ความฉลาดทางจิตวิญญาณสวนกระแสความเจริญทางเทคโนโลยีที่หลายคนคิดว่า SQ. ไม่เห็นเป็นรูปธรรมแต่มีความสำคัญมาก เป็นจุดเริ่มต้นของชีวิต หรือพลังชีวิต (Vaughan 2002) เกี่ยวข้องกับสุขภาพจิต และกาย การมีส่วนร่วมของสังคม นำไปสู่ความสุขของมนุษย์อย่างแท้จริง เป็นแนวคิดที่ช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ให้สามารถปรับตัวเพื่อชีวิตที่สมดุล (Ghobari et al. 2007) การทำความเข้าใจตัวตนแค่ระดับพื้นฐานร่างกายคงไม่เพียงพอ หากต้องขยายให้ครอบคลุมมิติความฉลาดทางจิตวิญญาณ จึงได้เสนอแนวคิด ทฤษฎี และรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความฉลาดทางจิตวิญญาณ ที่สามารถประยุกต์เพื่อการวิจัยในการพัฒนาความฉลาดทางจิตวิญญาณ ให้ควบคู่ไปกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัล

ความเป็นมาของความฉลาดทางจิตวิญญาณ

ช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ประเด็นใหญ่ที่ให้ความสำคัญคือ เรื่องความฉลาดทางสติปัญญา (Intelligence Quotient: IQ.) สติปัญญาด้านเหตุผล ที่ใช้แก้ปัญหาเชิงตรรกะ การคิดเชิงกลยุทธ์ ทำให้นักจิตวิทยาคิดค้นมาตรวัดสติปัญญา เพื่อใช้เป็นดัชนีวัดระดับความฉลาดทางปัญญาที่บ่งชี้จัดระดับความฉลาดของบุคคล แนวคิดยุคนั้นจึงเชื่อว่าบุคคลที่มีเขวี่ยนปัญญาระดับสูงจะมีความฉลาดมากกว่าคนที่มีความเขวี่ยนปัญญาระดับต่ำ แต่การดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จอย่างมีคุณภาพกลับไม่สามารถอาศัยเพียง IQ. จึงทำให้ช่วงกลางทศวรรษที่ 1990 ความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient: EQ.) ได้รับสนใจอย่างแพร่หลาย (Zohar & Marshall 2001) อย่างไรก็ตาม ความฉลาดด้าน IQ. และ EQ. ไม่สามารถทำให้เข้าใจความซับซ้อนความฉลาดของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากเทคโนโลยีที่พัฒนาเป็นนวัตกรรมใหม่ก้าวล้ำ ก็มี IQ. สูง มีหุ่นยนต์ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนมนุษย์ หรือเก่งกว่ามนุษย์ มีความจำแบบ Big Data สามารถวิเคราะห์ผลได้แม่นยำกว่ามนุษย์ แต่เทคโนโลยีและสัตว์ไม่สามารถตั้งคำถามและตอบคำถามว่า “ฉันเกิดมาทำไม?” “ทำไมฉันจึงทุ่มเทชีวิตเพื่อการทำงาน?” หรือ “สิ่งที่ฉันได้พยายามจริงจังเพื่อความสำเร็จของโครงการ หรือเพื่อชีวิตที่มีความสุข?” สังคมจึงหันมาให้ความสำคัญกับความฉลาดทางจิตวิญญาณ (Zohar & Marshall 2004)

ความฉลาดทางจิตวิญญาณคืออะไร

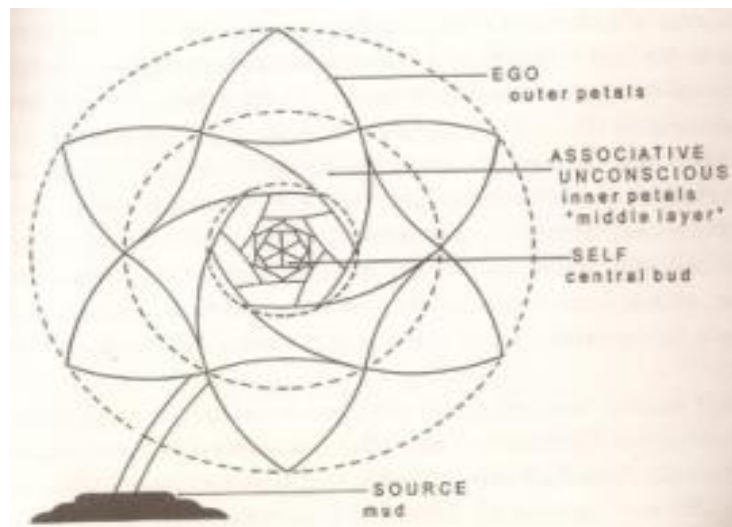
Spiritual ในภาษาอังกฤษ มีคำว่า Spirit (n.) Spiritual (adj.) และ Spirituality (n.) รากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ Spiritus หมายถึง ลมหายใจ กับ Enthousiasmos หมายถึง The God Within หรือพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ คำดังกล่าวได้ใช้ในคัมภีร์ไบเบิล ความหมายว่า คุณธรรมของชีวิต (Moral Sense of Life) (Zohar & Marshall 2004) จิตวิญญาณ เป็นการค้นหาความหมายชีวิต เช่น ฉันเป็นใคร? ฉันอยู่ที่นี้เพราะอะไร? อะไรคือสิ่งที่ฉันหวังจะทำในช่วงเวลาที่เหลืออยู่บนโลกนี้? (Ameling & Povilonis 2001) ประเวศ วะสี (2546) ให้ความหมายว่าการที่มนุษย์สัมผัสดิน น้ำ ต้นไม้ ทำให้ได้สัมผัสสิ่งเหนือวัตถุสู่ธรรมชาติ เมื่อสัมผัสดินก็รู้ว่า ดินมีคุณค่า จึงให้คุณค่าดินเป็นพระแม่ธรณี น้ำเป็นพระแม่คงคา หรือต้นไม้เป็นรุกขเทวดา ส่วน Zohar & Marshall (2001) ให้ความหมายว่า เป็นสติปัญญาและตัวตนที่เป็นศูนย์กลางการดำรงชีวิตที่บูรณาการส่วนต่างๆ ในชีวิตให้ดำรงอยู่ ช่วยให้รู้จักตนเอง

สามารถควบคุม จัดระเบียบวิถีชีวิตของตนได้ เป็นสัมผัสในระดับแรงขับส่วนลึกนำไปสู่การหยั่งรู้ที่เข้าใจคุณค่าและความหมายของตนเองอย่างแท้จริง

ความฉลาดทางจิตวิญญาณ จึงหมายถึง สติปัญญาที่ทำให้เข้าใจความต้องการในระดับส่วนลึกที่แท้จริงของตน ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า มีความหมาย เข้าใจหลักธรรมชาติ คุณค่าความเป็นมนุษย์ และปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับความสุข ทฤษฎีดอกบัวแห่งตัวตน (The Lotus of the Self Theory)

ความฉลาดทางจิตวิญญาณใช้สัญลักษณ์ดอกบัวอธิบายทฤษฎี จึงเรียกว่า ทฤษฎีดอกบัวแห่งตัวตน ด้วยแหล่งกำเนิดดอกบัวที่ผุดขึ้นจากความมืดโคลนตมแล้วแบ่งบานต้องแสงสว่าง จึงมีนักปรัชญาและผู้นับถือศาสนาให้สัญลักษณ์ดอกบัวแทนความหมายไว้หลากหลาย นักปรัชญาชาวฮินดู ใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์สูงสุดความสมบูรณ์ทางจิตวิญญาณ เป็นการเดินทางของตัวตนจากความมืดไปสู่แสงสว่าง ลัทธิเต๋า ดอกบัวคือ ทางสู่การเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ ศาสนาพุทธ ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์จิตใจที่บริสุทธิ์และอยู่ในขั้นสูงสุด เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ทฤษฎีดอกบัวแห่งตัวตน ใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์สูงสุดของความสมบูรณ์ (Wholeness) ชีวิต เป็นการบูรณาการ “กาย” กับ “จิต”

โครงสร้างของ SQ. ที่ประกอบด้วย สติปัญญา (Rational) อารมณ์ (Emotional) และจิต (Spiritual) โดยเปรียบเทียบแต่ละคนมีตัวตน 3 ชั้น ตัวตนเป็นแหล่งพลังทั้งหมดก่อให้เกิดจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ ความเข้าใจความหมาย และคุณค่าของชีวิต ตัวตนแต่ละชั้น ได้แก่ 1) ชั้นศูนย์กลาง คือ ความเป็นตัวตน (Transpersonal) 2) ชั้นกลาง คือ ปัญญาแห่งตน (Interpersonal) และ 3) ชั้นนอกสุด คือ อัตตาบุคคล (Personal Ego) ดอกบัวชั้นนอกสุดมี 6 กลีบ แสดงถึงอัตตา (Ego) ที่เป็นบุคลิกภาพ 6 แบบ มีที่มาจากทฤษฎีต่างๆ ได้แก่ ทฤษฎีบุคลิกภาพหกแบบสำหรับแนะแนวอาชีพ (A Theory of Vocational Personalities and Work Environments) ของ Halland แบบวัดบุคลิกภาพมายเออร์ - บริกส์ (MBTI) ของ Jung และ Cattell ที่ศึกษาเกี่ยวกับแรงจูงใจ จึงทำให้ Zohar & Marshall ค้นพบประเด็นหลักบุคลิกภาพของบุคคลที่เปรียบได้กับกลีบดอกบัว 6 กลีบ ส่วนชั้นที่สอง คือ ชั้นกลาง อยู่ระหว่างกลีบดอกบัวและเกสรดอกบัว แสดงถึงแรงจูงใจหรือแรงขับ ทำให้เกิดบุคลิกภาพแต่ละแบบ และชั้นในสุด หรือชั้นศูนย์กลางเป็นส่วนเกษร แสดงให้เห็นตัวตน (Self) ของบุคคล ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กลีบดอกบัวแห่งตัวตน (Zohar & Marshall 2001)

จากภาพจะเห็นวงกลมเป็นเส้นปะ 3 วง ใช้แทนตัวตนของคนที่มี 3 ชั้น คือ ชั้นนอกสุด ชั้นกลาง และชั้นศูนย์กลาง

1. ชั้นนอกสุด (Outer Petals) ประกอบด้วย กลีบดอก 6 กลีบ แสดงถึงอัตตาบุคคล ที่มีรูปแบบบุคลิกภาพหกแบบที่ผสมผสานกันแล้ว พัฒนาโดยสร้าง

ความสมดุลระหว่างบุคลิกภาพทั้งหกแบบ

กลีบดอกที่ 1 บุคลิกภาพแบบมีระเบียบแบบแผน (Conventional Personality) เป็นลักษณะบุคคลที่มีความรอบคอบ มีระเบียบแบบแผน ไม่ต้องการแปลกแยก มีความเคารพนบอบ ขาดจินตนาการ บุคลิกภาพนี้เป็นลักษณะของพนักงานต้อนรับ เลขาณูการ ผู้ควบคุมระบบ

คอมพิวเตอร์ หรือนักบัญชี

กลีบดอกที่ 2 บุคลิกภาพชอบสังคม (Social Personality) เป็นลักษณะบุคคลที่เป็นมิตร โอบอ้อมอารี ชอบช่วยเหลือ เห็นอกเห็นใจและให้ความร่วมมือสูง โดยมากเป็นครู พยาบาล นักจิตวิทยา ผู้ทำงานการให้บริการ หรือนักสังคมสงเคราะห์

กลีบดอกที่ 3 บุคลิกภาพแบบสืบสวน (Investigative Personality) เป็นลักษณะที่ชอบสืบค้น ใช้เหตุผล ชอบวิเคราะห์ อยากรู้อยากเห็นและชอบวิจารณ์ โดยมากเป็นนักวิทยาศาสตร์ แพทย์ นักแปลภาษา นักสำรวจ นักวิจัย

กลีบดอกที่ 4 บุคลิกภาพแบบศิลปิน (Artistic Personality) เป็นบุคคลที่ชอบใช้อารมณ์ ชอบอิสระ ชอบแสดงตัว มีความคิดสร้างสรรค์ เช่น นักแสดง นักเขียน นักดนตรี ศิลปิน นักออกแบบ

กลีบดอกที่ 5 บุคลิกภาพแบบจริงจัง (Realistic Personality) เป็นบุคคลที่มีลักษณะชอบลุยงาน นักปฏิบัติ ไม่ชอบเข้าสังคม มีความเข้มแข็ง บึกบึน ฉลาด จริงใจ มีระบบแบบแผน ไม่ค่อยยืดหยุ่น เช่น วิศวกร ทหาร นักบิน ช่าง

กลีบดอกที่ 6 บุคลิกภาพแบบชอบจัดการ การค้าขาย (Enterprising Personality) เป็นบุคคลที่เชื่อมั่นในตนเอง มีความทะเยอทะยาน ชอบผจญภัย แสวงหาความตื่นเต้น มองโลกในแง่ดี พร้อมทดลองสิ่งใหม่ ชอบเข้าสังคม เช่น อาชีพนักการเมือง นักธุรกิจ นักการธนาคาร หรือพนักงานขาย

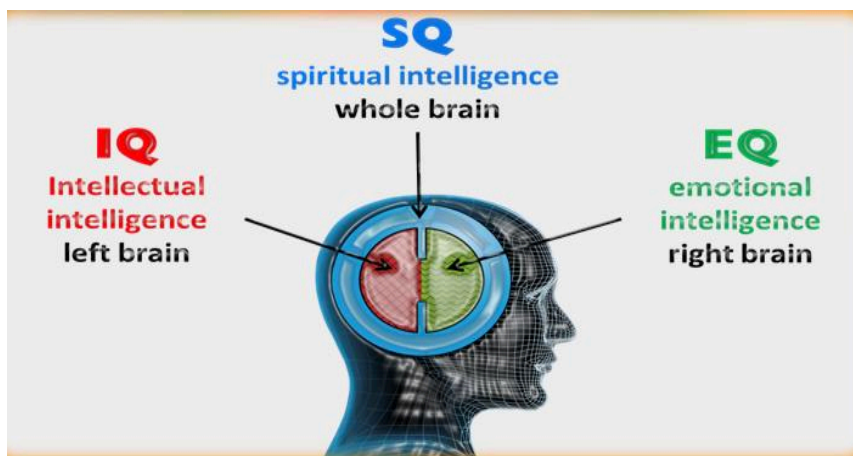
2. ชั้นกลางของดอกบัว (Middle Layers) เป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญระหว่างจิตสำนึก (Conscious) กับจิตใต้สำนึก (Unconscious) นั่นคือแรงจูงใจ (Motivation) ที่อยู่ระหว่างกลีบของ Ego และกลีบดอกตรงกลาง (Associative Middle) แทรกเข้าไปในบริเวณทั้งสอง ซึ่งชั้นของ Ego จะเกี่ยวข้องกับ IQ. เป็นด้านที่ใช้เข้าใจสถานการณ์ แต่ชั้นกลางดอกเกี่ยวข้องกับ EQ. ที่แสดงความรู้สึกเกี่ยวกับสถานการณ์ และแรงจูงใจ นั่นคือ สิ่งที่เราต้องการทำในสถานการณ์นั้น ๆ เนื่องจากแ่งมุมสำคัญของ SQ. คือ การตั้งคำถามว่า เราต้องการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดในสถานการณ์ และจะอย่างไร จะทำดี หรือ ไม่ดี ดังนั้นแรงจูงใจในการทำสิ่งต่าง ๆ จะเชื่อมโยงสู่การดำเนินการของ SQ. เช่น ทำไมศิลปินจึงต้องการสร้างสรรค์ผลงานบางอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน คำตอบคือ เพราะมีแรงจูงใจผลักดันส่งพลังสู่อารมณ์ เป็นบุคลิกภาพของศิลปิน ส่งผลให้เกิดพฤติกรรม

นักจิตวิทยาตะวันออกยอมรับว่า แรงจูงใจ เป็นการผสมผสานระหว่างจิตสำนึกกับจิตใต้สำนึก โดยนักจิตวิทยาจำแนกแรงจูงใจออกจากแรงขับ (Drive) ที่อยู่ในระดับสัญชาตญาณ แรงจูงใจเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ (Free Will) เป็นการเลือกในสิ่งที่พึงพอใจ ส่วนประเภทของแรงจูงใจ ตามทฤษฎีของ Cattell มีความสัมพันธ์กับบุคลิกภาพของ Holland สอดคล้องกับกลีบดอกบัวแห่งตัวตน โดยรูปแบบของ แรงจูงใจ (Motive) คือ 1) บุคลิกภาพแบบไม่ชอบแปลกแยกจากผู้อื่น (Gregariousness) สอดคล้องกับบุคลิกภาพแบบมีระเบียบแบบแผน (Conventional Personality) หมายถึง การถูกผลักดันจากความสนใจเพื่อทำตามสังคม ผู้มีลักษณะเช่นนี้จะไม่ต่อต้าน 2) บุคลิกภาพแบบมีเสน่ห์ (Intimacy) สอดคล้องกับบุคลิกภาพแบบชอบสังคม (Social Personality) เป็นลักษณะที่ต้องการให้ความรู้ต่อบุคคลที่ตนรัก การปกป้องแบบพ่อแม่ แสดงออกในการช่วยเหลือผู้ยากไร้ และทำความดีเพื่อส่วนรวม 3) บุคลิกภาพแบบอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) สอดคล้องกับบุคลิกภาพแบบสืบสวน (Investigative Personality) เป็นลักษณะที่ชอบการสำรวจ สนใจในวรรณคดี แนวคิด ธรรมชาติและการเดินทาง 4) บุคลิกภาพแบบมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Creativity) สอดคล้องกับบุคลิกภาพแบบศิลปิน (Artistic Personality) เป็นลักษณะของบุคคลที่ชอบทำสิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อน ใช้ชีวิตที่แตกต่างไปจากกฎที่ยอมรับในสังคม รักอิสระ 5) บุคลิกภาพแบบนักก่อสร้าง (Construction) สอดคล้องกับบุคลิกภาพแบบจริงจัง (Realistic Personality) ชอบการเล่นกลไก คิดค้น และ 6) บุคลิกภาพแบบเชื่อมั่นความคิดตนเอง (Self-assertion) สอดคล้องกับบุคลิกภาพแบบชอบจัดการ (Enterprising Personality) มีลักษณะความเป็นผู้นำ มุ่งความสำเร็จ (Zohar & Marshall 2001)

3. ชั้นใจกลางของดอกบัว (Central Bud) เป็นส่วนตัวตน (Self) ที่เป็นลักษณะนิสัย (Habits) ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน (Traditions of Daily Life) จิตใต้สำนึกบุคคล (Personal Unconscious) และ Id ตามทฤษฎีของ ฟรอยด์ (Freud's Id.) เป็นพื้นที่ของตัวตนเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบด้านพลังจิต (Psychic Energy) และจิตใต้สำนึก (Unconscious) เกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพระดับ Ego คือ พลังการรับรู้ตนในสภาพเป็นจริง พลังเหล่านี้ส่งผลให้เกิดแรงจูงใจ และหยั่งรากลึกสู่ความเป็นตัวตน (Self) จำแนกรากลึกแต่ส่วน คือ 1) รากลึกบุคลิกภาพมีระเบียบแบบแผน มีแรงจูงใจเกี่ยวข้องกับลักษณะไม่ชอบ

แปลกแยก (Gregariousness) มีรากฐานจากความมั่นคง โครงสร้างและความสมดุลพัฒนาสู่ขั้นสูงกว่า เป็นความต้องการความมั่นคงของพื้นฐานและความก้าวหน้า 2) รากลึกลับบุคลิกภาพแบบชอบสังคม มีแรงใจที่เกี่ยวกับอารมณ์รัก มีเสน่ห์ (Intimacy) มีรากฐานจากความต้องการเรื่องเพศ ความรู้สึกการเป็นพ่อแม่ 3) รากลึกลับบุคลิกภาพแบบสืบสวน แรงจูงใจมาจากความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) เป็นรากฐานจากความต้องการเป็นเจ้านายและการเปลี่ยนแปลง ด้วยพลังอำนาจ 4) รากลึกลับบุคลิกภาพแบบแรงจูงใจเกี่ยวข้องกับความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Creativity) ความต้องการเปลี่ยนแปลงความจริงในลักษณะการสร้างสรรค์และสุนทรียศาสตร์ มีพื้นฐานจากหัวใจ (Heart) ที่มีความหวังใฝ่ต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ 5) รากลึกลับบุคลิกภาพแบบจริงจัง แรงจูงใจมาจากความพยายามเพื่อความสำเร็จ เป็นนักก่อสร้าง (Construction) การใช้ความกล้าจริงจัง มีรากฐานจากความพยายามควบคุมพลัง และ 6) รากลึกลับบุคลิกภาพแบบชอบจัดการ การค้าขาย บุคลิกภาพนี้เป็นพลังสำคัญของตัวตน เกี่ยวข้องกับความเชื่อมั่นความคิดตนเอง (Self-assertion) เป็นผู้ผู้นำมีรากฐานจากความต้องการความสำเร็จ เมื่อพิจารณาส่วนใจกลางดอกบัว คือ

Self พบว่า มีการผสมผสานบุคลิกภาพแบบต่างๆ ที่ Jung เรียกว่า Collective Unconscious โดยในจุดศูนย์กลาง เป็นพลังโครงสร้าง “ตัวตน” (Center of The Self) โดย The Self ไม่มีจุดศูนย์กลาง แต่เชื่อมโยงแรงจูงใจส่วนพลังจิตสำนึก จิตใต้สำนึก แรงจูงใจ ลักษณะพฤติกรรม แนวโน้มความสัมพันธ์และการทำงานของระบบประสาท Center of The Self ในความหมายนี้ คือ “บ่อเกิดแห่งจินตนาการมนุษย์ (Source of Human Imagination)” นั่นคือ การค้นพบตนเอง (Finding Ourselves) จึงเป็นศูนย์กลางบุคลิกภาพ Jung ใช้คำว่า The Self ในความหมายของกระบวนการเปลี่ยนแปลงตนเอง (Self-transformation) เกี่ยวข้องกับการผสมผสานด้านจิตวิทยาที่มีบทบาททำให้ความหมายชีวิต โดยแสดงออกในคำที่หมายถึง ความสมบูรณ์ การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับความฉลาดทางจิตวิญญาณ ความฉลาดทางจิตวิญญาณมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกลไกการทำงานสมองของมนุษย์ ที่ช่วยให้เข้าใจจิตสำนึกที่แสดงให้เห็นความฉลาด นอกจาก IQ. ที่เกี่ยวกับการทำงานของสมองซีกซ้าย และ EQ. ที่เกี่ยวกับการทำงานของสมองซีกขวา โดยมี SQ. เป็นส่วนบูรณาการความฉลาดของสมองสองส่วนให้สมบูรณ์ ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ผลรวม 3 มิติของความฉลาดทางจิตวิญญาณ (Griffiths 2017)

ทั้งนี้ได้ยืนยันว่า SQ. เป็นการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ ราวปี 1990 มีแพทย์ด้านประสาทวิทยาของมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย คิดค้นความรู้ใหม่ เรียกว่า Neurotheology โดยพยายามทำความเข้าใจความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างจิตวิญญาณ และสมองมนุษย์ การศึกษานี้ใช้วิธีการสแกนสมองด้วยเครื่อง Positron Emission Tomography: PET จากภาพการสแกนสมองแสดงให้เห็นแสงสว่างบริเวณพื้นที่สมองทั้งซีกซ้ายและซีกขวา (Selman

et al 2005) นอกจากนี้จากการทบทวนวรรณกรรมที่ศึกษาเกี่ยวกับความฉลาดทางจิตวิญญาณ จำแนกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดทางจิตวิญญาณ 2) กลุ่มการสร้างมาตรวัดความฉลาดทางจิตวิญญาณ และ 3) กลุ่มการศึกษาเพื่อการส่งเสริม และการพัฒนาความฉลาดทางจิตวิญญาณ

1. กลุ่มการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดทางจิตวิญญาณ ดังที่ Jain & Purohit (2006) ศึกษาความ

สัมพันธ์ความฉลาดทางจิตวิญญาณกับความวิตกกังวลต่อสถานการณ์ใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ ที่อาศัยอยู่กับครอบครัว และอยู่บ้านพักผู้สูงอายุ ผลปรากฏว่า ไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างความฉลาดทางจิตวิญญาณของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับครอบครัวกับอาศัยอยู่บ้านพักผู้สูงอายุ ในขณะที่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ ของการนับถือพระเจ้าและศาสนา วิญญาณ การตระหนักรู้ตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จิตวิญญาณความเป็นผู้นำ พฤติกรรมการช่วยเหลือ ความยืดหยุ่น ความสามารถเอาชนะความทุกข์ ความสามารถเอาชนะอาการปวด และเกี่ยวกับเรื่องความตาย ส่วน Alex & Ajawani (2011) ได้ศึกษาความสุขในชีวิตสมรสกับความฉลาดทางจิตวิญญาณของคู่สมรส 30 คู่ที่ผ่านการสมรสเป็นเวลา 1-10 ปี ได้ข้อสรุปว่า การมี SQ สูง ส่งผลต่อความสุขในชีวิตสมรสระดับมาก และพบว่า ในบริบทการอบรมเลี้ยงดูเป็นตัวแปรหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อ SQ. ดังที่ Moosa & Ali (2011) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูกับความฉลาดทางจิตวิญญาณของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียน Bandar Abbas 160 คน โดยใช้แบบสอบถามความฉลาดทางจิตวิญญาณและแบบสอบถามการอบรมเลี้ยงดู ใช้การวิเคราะห์ด้วยสถิติ Multiple Regression Analysis ผลปรากฏว่า การอบรมเลี้ยงดูสามารถทำนายความฉลาดทางจิตวิญญาณได้ ส่วน Jeloudar et al. (2011) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความฉลาดทางจิตวิญญาณและกลยุทธ์การสร้างระเบียบวินัยในห้องเรียนของครู ในโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐบาล ประเทศมาเลเซีย ที่จัดการกับพฤติกรรมโดยใช้ชุดช่วยเหลือครูผู้สอน ผลปรากฏว่า มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างเพศ อายุ กับ SQ. ของครู และมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่าง SQ. กับกลยุทธ์การสร้างระเบียบวินัยในห้องเรียน 6 กลยุทธ์ คือ การอภิปราย การรับรู้ การมีส่วนร่วม การเตือน การลงโทษ และการล่วงละเมิด Kumar & Praga-deeswaran (2011) ได้ศึกษาผลความเครียดในการทำงานกับความฉลาดทางจิตวิญญาณของผู้บริหารบริษัท Neyveli Lignite Corporation (NLC) ผลปรากฏว่า ผู้บริหารที่มีความเครียดต่ำ มี SQ. ระดับสูง และเมื่อผู้บริหารมีความเครียดเพิ่มขึ้น SQ. มีแนวโน้มลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งให้เห็นว่า ความเครียดในการทำงานมีความสัมพันธ์กับ SQ. สอดคล้องกับ Alirastgar et al. (2012) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความฉลาดทางจิตวิญญาณและความพึงพอใจในการทำงานของพนักงานธนาคารของ

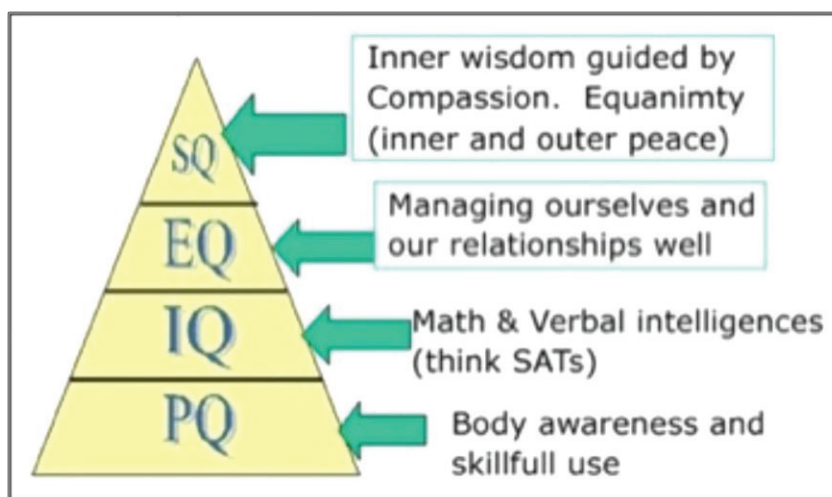
ประเทศอิหร่าน ใช้สถิติ Confirmatory Factor Analysis ผลปรากฏว่า ความสัมพันธ์ระหว่างความฉลาดทางจิตวิญญาณกับความพึงพอใจในการทำงานไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ นอกจากนี้ Doostar et al. (2012) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความฉลาดทางจิตวิญญาณกับพฤติกรรมสมาชิกในองค์กรในโรงพยาบาลและสถานีนอนมัย ในเมืองเอสตรา ศึกษา 4 องค์กรประกอบ ได้แก่ การคิดความสำคัญในการดำรงชีวิต (Critical Existential Thinking: CET) การให้ความหมายของแต่ละบุคคล (Personal Meaning Production: PMP) การตระหนักรู้ที่เหนือระดับ (Transcendental Awareness : TA) และจิตสำนึกต่อส่วนรวม (Conscious State Expansion: CSA) การศึกษาได้ข้อสรุปว่า ความฉลาดทางจิตวิญญาณมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของสมาชิกในองค์กรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วน Hanafi (2010) ศึกษาเพื่อยืนยันข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับอิทธิพลของความฉลาดทางจิตวิญญาณกับการปฏิบัติงานที่มีความฉลาดทางอารมณ์เป็นตัวแปรส่งผ่าน ใช้สถิติแบบ Path Analysis ตัวแปรอิสระของแต่ละโมเดลคือ การปฏิบัติงานของผู้ตรวจสอบบัญชี ในขณะที่ตัวแปรอิสระของโมเดลแรก ได้แก่ ความฉลาดทางจิตวิญญาณ ส่วนโมเดลที่สอง ได้แก่ ความฉลาดทางอารมณ์และความฉลาดทางจิตวิญญาณ ผลปรากฏว่า อิทธิพลของตัวแปรเชิงประจักษ์ยืนยันตามสมมติฐานที่แสดงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของตัวแปรทั้งสามตัวแปร โดยความฉลาดทางจิตวิญญาณมีอิทธิพลทางบวกต่อการปฏิบัติงานของผู้ตรวจสอบบัญชีที่มีความฉลาดทางอารมณ์เป็นตัวแปรส่งผ่าน และศรัณยูรัตน์ คงอิม (2554) ศึกษาโมเดลเชิงสาเหตุของความฉลาดทางจิตวิญญาณของนักเรียน โดยมีความฉลาดทางอารมณ์เป็นตัวแปรส่งผ่าน ผลปรากฏว่า ความฉลาดทางจิตวิญญาณได้รับอิทธิพลทางตรงจากปัจจัยด้านนักเรียน และด้านครอบครัว ส่วนความฉลาดทางอารมณ์ได้รับอิทธิพลทางตรงจากปัจจัยด้านนักเรียน ด้านครอบครัวและด้านครู และความฉลาดทางอารมณ์เป็นตัวแปรส่งผ่านที่มีอิทธิพลต่อความฉลาดทางจิตวิญญาณ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2. กลุ่มการสร้างมาตรฐานวัดความฉลาดทางจิตวิญญาณ มีการศึกษาของ Amram (2007) ที่พัฒนาจากทฤษฎีฐานราก อาสาสมัครเป็นผู้ที่นับถือศาสนา พุทธ คริสต์ ฮินดู อิสลาม ยิว เต่า โยคะ 71 คน ได้ข้อค้นพบว่า SQ. ครอบคลุม 7 มิติ ได้แก่ จิตสำนึก (Consciousness) ความงาม (Grace) ความหมาย (Meaning) เหนือตัวตน

(Transcendence) ความจริง (Truth) รักสันติภาพ (Peaceful Surrender to Self) และความเป็นอิสระภายใน (Inner-directedness) Amram & Dryer (2008) ศึกษามาตรวัดของ SQ. แบบบูรณาการ เครื่องมือเป็นแบบรายงานตนเอง โดยวิเคราะห์ 22 องค์ประกอบ ได้มาตรการวัด SQ. ที่ทำนายความพึงพอใจในชีวิตกับตัวตนที่แท้จริงของบุคคล 5 องค์ประกอบ คือ จิตสำนึก ความงาม ความหมาย เหนือตัวตน และความจริง ส่วน King & DeCicco (2009) ศึกษาองค์ประกอบและการวัดแบบรายงานตนเองของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเทรนต์ออนตาริโอ ใช้วิธีการทบทวนวรรณกรรมแล้วสรุปเป็นรูปแบบโครงสร้างองค์ประกอบ จากนั้นศึกษาบนพื้นฐานทฤษฎีและโครงสร้างองค์ประกอบของ SQ. ได้แบบวัด 6 ฉบับ คือ The Spiritual Intelligence Self-report Inventory (SISRI) The meaning in life Questionnaire (MLQ) The Metapersonal Self Scale (MPS) The Mysticism Scale research form D (MSD) The Age Universal Intrinsic-extrinsic Religiosity Scale (AUIE) และ The Balanced Inventory of Desirable Responding (BIDR)

3. กลุ่มการศึกษาเพื่อการส่งเสริมและการพัฒนาความฉลาดทางจิตวิญญาณ โดย Green & Noble (2010)

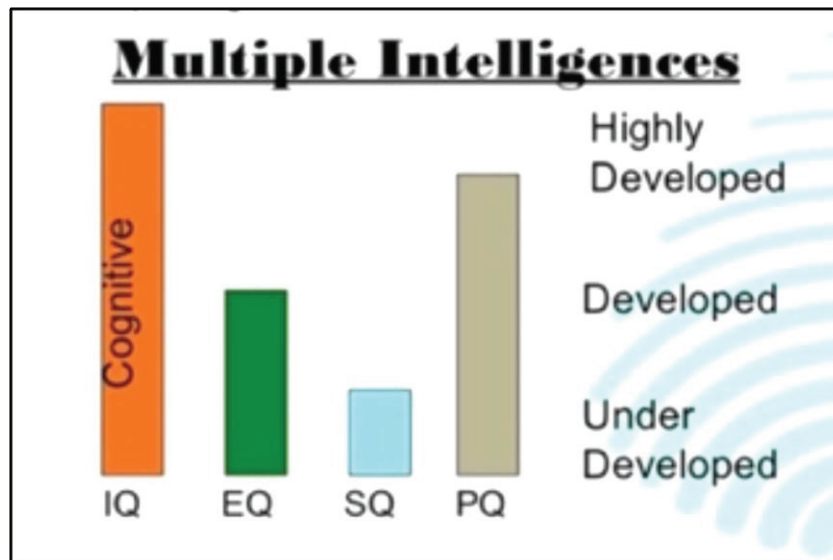
ได้ศึกษาการส่งเสริม SQ. ของนักศึกษาปริญญาตรี มหาวิทยาลัยวอชิงตัน จากสาขาวิชาและการนับถือศาสนาต่างกัน ผลปรากฏว่า จิตสำนึก ได้แก่ การตระหนักรู้ในตนเอง และความมุ่งมั่น เพิ่มขึ้นจากการทำสมาธิ และการสะท้อนตนเอง การให้ความหมาย และการพัฒนาความฉลาดทางจิตวิญญาณ ได้จากการสนทนา พิจารณาโต้ตอบกัน ส่วน Cheryl (2015) ได้ศึกษากลยุทธ์ด้านการศึกษามีต่อความสามารถการพัฒนาความฉลาดทางจิตวิญญาณ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษาได้ข้อสรุปว่า กลยุทธ์ การศึกษาควรมีเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะของ SQ. ร่วมกับการจัดกิจกรรมที่สะท้อนตนเอง และกิจกรรมที่เป็นเวทีให้มีประสบการณ์ ครูควรได้รับการฝึกอบรมและวางแผนสำหรับการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับ SQ. และ Didik (2016) ศึกษาพัฒนาความฉลาดทางจิตวิญญาณด้วยการเขียนภาษาอังกฤษผ่านการบูรณาการเรียนรู้อิงสมรรถภาพสำหรับนักเรียนสามารถพัฒนาความฉลาดทางจิตวิญญาณของนักเรียนได้ ทั้งนี้การศึกษาเพื่อการส่งเสริมและการพัฒนาความฉลาดทางจิตวิญญาณ ยังให้ความสำคัญและความสนใจค่อนข้างน้อย จากภาพแสดงการเปรียบเทียบการพัฒนาความฉลาดของมนุษย์ใน 4 มิติ ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ลำดับชั้นความฉลาดของมนุษย์ (Wigglesworth 2006)

การเป็นมนุษย์ประกอบด้วยฉลาดหลายด้านตามลำดับชั้น โดยขั้นพื้นฐาน คือ PQ. ที่ตระหนักด้านร่างกายเพื่อการดำรงชีวิต ขั้นต่อมา คือ ทักษะทางความคิด การวิเคราะห์ การให้เหตุผล (IQ.) จากนั้นคือขั้นการจัดการอารมณ์ ความรู้สึก (EQ.) และขั้นสูงสุด SQ. คือ ความสามารถเข้าใจความรู้สึกตนเอง ความต้องการ การควบคุม

ตนเอง ความเชื่อมั่นแต่ไม่หยิ่งทงง ใช้ทักษะการสื่อสารกับผู้อื่นในรูปแบบที่เหมาะสม จะเห็นได้ว่า แม้มนุษย์มีความฉลาดในมิติอื่น ท้ายที่สุดธรรมชาติย่อมต้องการความสุขภายใน แต่สังคมกลับมุ่งการพัฒนามิติอื่นในระดับมากกว่า มิติด้านจิตวิญญาณ ทั้งที่ธรรมชาติมนุษย์มีความต้องการความสุขภายในจิตใจในขั้นสูงสุด ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 แสดงการเปรียบเทียบการพัฒนาความฉลาดของมนุษย์ใน 4 มิติ (Cindy 2012)

บทสรุป

ความฉลาดทางจิตวิญญาณ มีทฤษฎีดอกบัวแห่งตัวตน แบ่งดอกบัวเป็น 3 ชั้น ชั้นกลีบนอกสุด มี 6 กลีบ เป็นบุคลิกภาพ 6 แบบ กลีบชั้นกลาง เปรียบเสมือนแรงจูงใจที่เป็นผลจากบุคลิกภาพ แรงจูงใจ ทำให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงนำไปสู่กลีบชั้นในสุดของดอกบัว ที่เป็นตัวตน นั่นคือ การค้นพบตนเองที่แท้จริง ซึ่งทำให้รู้คุณค่าและความหมายชีวิตสู่ระดับจิตวิญญาณ เป็นความสุขขั้นสูงที่มนุษย์ปรารถนา ดังนั้นสังคมควรให้ความสำคัญ ส่งเสริมและพัฒนาความฉลาดทางจิตวิญญาณ ทั้งนี้สถาบันการศึกษาควรปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ในการเรียนการสอนที่ครอบคลุมความฉลาดทางจิตวิญญาณ มุ่งเน้นการฝึกกระบวนการทางความคิด การสำรวจตนเอง ทั้งบุคลิกภาพ คุณค่า ความหมายของชีวิต ความต้องการที่แท้จริงของตน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญ ฝึกการตั้งเป้าหมาย ความอดทน ความมีจิตสาธารณะ จะช่วยให้ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง สร้างความสมดุลชีวิตในยุคพลิกผันเทคโนโลยีดิจิทัล เต็มเต็มการพัฒนาสังคมในมิติที่สูงขึ้น

ข้อเสนอแนะ

สามารถนำแนวคิด ทฤษฎี และการศึกษาที่ผ่านมาเป็นพื้นฐานสู่การวิจัยการพัฒนาความฉลาดทางจิตวิญญาณควบคู่กับการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งนำไปสู่ความสมดุลของชีวิตและเกิดคุณค่าต่อสังคม

เอกสารอ้างอิง

- ประเวศ วะสี. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ แบบพุทธ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี สฤษดิ์วงศ์, 2546.
- ศรัณยูรัตน์ คงอิม. โมเดลเชิงสาเหตุของความฉลาดทางจิตวิญญาณของนักเรียนโดยมีความฉลาดทางอารมณ์เป็นตัวแปรส่งผ่าน. กรุงเทพฯ: 2554, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เศรษฐพงศ์ มะลิสุวรรณ. Disruption Part III. (ออนไลน์) 2561 (อ้างเมื่อ 9 เมษายน 2561). จาก <https://nbt.go.th/>
- Alirastgar, B., et al. A Study of The Relationship between Employees' Spiritual Intelligence and Job Satisfaction: A Survey in Iran's Banking Industry. *Spectrum: A Journal of Multidisciplinary Research*.1, 2 (2012): 57-74.
- Alex, M., & Ajawani, J.C. Marital Happiness as The Function of Spiritual Intelligence. *International Multidisciplinary Research Journal* 2011. 1, 9 (2011): 6-7.
- Ameling, A., & Pavilonis, M. Spirituality, Meaning, Mental Health, and Nursing. *Journal of Psycho-Social Nursing and Mental Health Services*. 39, 4 (2001): 16-20.

- Amram, Y. **The Seven Dimensions of Spiritual Intelligence: An Ecumenical, Grounded Theory.** Presented at the 115th Annual Conference of the American Psychological Association San Francisco; 17-20 August 2007; CA.
- Amram, Y., & Dryer, C. **The Integrated Spiritual Intelligence Scale (ISIS): Development and Preliminary Validation.** Paper Presented at the 116th Annual Conference of The American Psychological Association Boston; 14-17 August 2008; MA.
- Cheryl, F. Facilitating Spiritual Intelligence in South African Secondary School Learners. **KOERS-Bulletin for Christian Scholarship.** 80, 2 (2015): 1-8.
- Cindy. **Spiritual Intelligence.** Deep Change Author, SQ21: The Twenty-One Skills of Spiritual Intelligence. (Online) 2012 (Cited May 14, 1018). Available from: www.SQ21book.com
- Didik, S. Improving the Students' Spiritual Intelligence in English Writing Through Whole Brain Learning. **English Language Teaching.** 9, 4 (2016): 230-238.
- Doostar, M., et al. Survey of Relationship between Spiritual Intelligence and Organizational Citizenship Behavior. **Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business.** 3, 11 (2012): 54-61.
- Ghobari, B.B., et al. Spiritual Intelligence. **Innovate Religious Ideas.** 3, 10 (2007): 125-147.
- Green, W.N., and Noble, K.D. Fostering Spiritual Intelligence: Undergraduates' Growth in a Course About Consciousness. **Advanced Development Journal.** 12 (2010): 26-48.
- Griffiths, R. **The Definition of Spiritual Intelligence.** (Online) 2017 (Cited April 9, 2017). Available from: <https://sqi.co/definition-of-spiritual-intelligence/>
- Hanafi, R. Spiritual Intelligence, Emotional Intelligence and Auditor's Performance. **JAAI VOLUME.** 14, 1 (2010): 29-40.
- Jain, M., and Purohit, P. Spiritual Intelligence: A Contemporary Concern with Regard to Living Status of the Senior Citizens. **Journal of the Indian Academy of Applied Psychology.** 32, 3 (2006): 227-233.
- Jeloudar, S.Y., et al. Exploring the Relationship between Teachers' Spiritual Intelligence and Classroom Discipline Strategies. **International Journal of Psychological Studies.** 3, 2 (2011): 131-148.
- King, D.B., and DeCicco, T.L. A Viable Model and Self-Report Measure of Spiritual Intelligence. **International Journal of Transpersonal Studies.** 28, 1 (2009): 68-85.
- Kumar, T., and Pragadeeswaran, S. Effects of Occupational Stress on Spiritual Quotient Among Executives. **International Journal of Trade, Economics and Finance.** 2, 4 (2011): 288-292.
- Moosa, J., and Ali, N.M. The Study Relationship between Parenting Styles and Spiritual Intelligence. **Journal of Life Science and Biomedicine.** 1, 1 (2011): 24-27.
- Neal, J., and Harpham, A. (2018). **The Spirit of Project Management.** (Online) 2018 (Cited August 5, 2018.) Available from: <http://www.gpmfirst.com/books/>
- Selman, V., et al. Spiritual-Intelligence/-Quotient. **College Teaching Methods & Styles Journal-Third Quarter.** 1, 3 (2005): 23-30.
- Vaughan, F. What is Spiritual Intelligence. **Journal of Humanistic Psychology.** 42, 2 (2002): 16-33.

Wigglesworth, C. **Hierarchy of Human Intelligences.** (Online) 2006 (Cited May 8, 2018). Available from: <http://www.gpmfirst.com/>

Zohar, D., and Marshall, I. **Spiritual Intelligence the Ultimate Intelligence.** New York: Bloomsbury, 2001.

———. **Spiritual Capital: Wealth We Can Live.** New York: Bloomsbury, 2004.